

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE

FUTURE
FOOD

Matkultur och otydliga konsumenter – hinder för en hållbar omställning?

Seminarium 16 januari 2024 med docent Richard Tellström
vid SLU Future Food

Upplägg för min presentation

- Poängen med frågeställningen
- Metod och material
- Källkritik
- Matkultur – Det här är det för oss matkulturforskare
- Grejen med valet av att äta nytt
- Politiska dokument om vem som ska äta hållbart
- Vetenskapliga dokument om vem som äter

- Sju förslag till möjliga åtgärder för att bli mer framgångsrik i förståelsen om människors matval

Det här hoppas jag denna presentation ska ge ett inspel om

- En representativ bild ur politiska dokument och forskningsartiklar de senaste fem åren på hur synen på den ätande människan ser ut i vår tid
- Möjlig kulturell förklaringsgrund till varför människor inte reservationslöst omfamnar hållbarhetsmål och klimatmedvetenhet när det innebär att de också ska äta på nytt sätt
- Människan är mer än konsument när hon väljer mat och dryck
- Min idé: Kan en kulturell analys bli en mer framgångsrik väg för att nå hållbarhetsmålen på systemnivå inom livsmedels- och matområdet?

Västtysk currywurst – Skapad i sent 1940-tal i Berlin eller Hamburg för att vara en hoppfull väg ur undergångens ruiner – Det blev den!

Metod och material - Hybridundersökning

- Olika metoder - Textanalys, ordanvändning, klassificeringar, detaljerad eller övergripande tankevärld
- Två material - Internationella och svenska politiska dokument samt vetenskapliga rapporter och artiklar

Två material – Vetenskapliga materialet till rapporten

- Utgångspunkt i en undersökning med docenterna Sara Spendrup och Fredrik Fernqvist vid SLU
- Fem databaser: EconLit (Proquest), Food Science and Technology Abstracts (FSTA), ISI Web of Science (WoS), Psychinfo (Proquest) samt Scopus
- Mat- och livsmedelskonsumtion för vuxna människor i OECD-länder, eller artiklar där minst 50 procent av studierna är baserade på underlag från OECD-länderna – Fokus på vem som är tillfrågad i studierna
- Systematiska review-artiklar (28 st baserade på 1277 studier) om mat och livsmedel på engelska språket i peer reviewed-tidskrifter publicerade under den femåriga perioden 2017-2021. Sökningens definition av mat och livsmedel följde matkategorierna från FAO/WHO (2022)

Två material - Politiska materialet till rapporten

- Utgångspunkt i ett subjektivt urval av texter som handlar om hållbar konsumtion i relation till klimatmålen framlagda under tidsperioden 2018-2021 av tongivande politiska aktörer, såsom:
  - Svenska regeringen och myndigheter
  - Förenta Nationerna (UN)
  - Europeiska Unionen (EU)
  - Privata eller halvstatliga institut samt Non Governmental Organisations (NGO)

Källkritik

- Studierna publicerade 2017-21, men genomförda under 25 års tid
- Subjektivt urval av politiska dokument
- Matfrågor är kulturellt laddade, informanter besvarar utifrån det som förväntas. Inte alltid utifrån vad de äter
- Politiska dokument analyserar hellre råvaror, livsmedel, näring, sällan maträtter, och aldrig måltider

Skämsmat? Har du matvanor som du inte berättar om för andra?

**En kulturforskarens syn
på det vi kallar för
matkultur**

Varje människas matval är ett kulturellt och etniskt statement om henne själv –
Vad gör vi med de som inte väljer efter just mina insikter och förnuft?

Hur får vi fler att äta syntetvego? 2019

Hur förhåller vi oss till köttssommelier? Dublin 2018

Matkulturens tankegrund

- Matkultur är en konkretisering av ens livssammanhang
- Matkultur finns inte utan agerande subjekt - Alla äter sina värderingar
- Konsumenter är en köpande individ - Men matvalet görs efter preferenser och ideal
- "Det finns ett vacuum mellan individuella agenter och staten" (Claude Fischler)
- Alla konsumenter är människor, men alla ätande människor är inte konsumenter

Om Toast Skagen ger oss trygghet, skydd, gemenskap och social uppmärksamhet, så äter vi Toast Skagen

Gå in och ur dieter, inte förbli i tradition – Förekommande i protestantiska och lutheranska nationer

Lyssna på vetenskapen ibland - Man kan inte "detoxa" sin kropp med särskilda drycker, utan att det gör njurar och lever hela tiden. New York 2017

- Individuella dietuppfattningar före klanens och släktens matgemenskap
- Internationella och digitala dietgemenskaper på nätet
- Gemensam mat skapar en känsla av välfärd, och ha någon att dela med

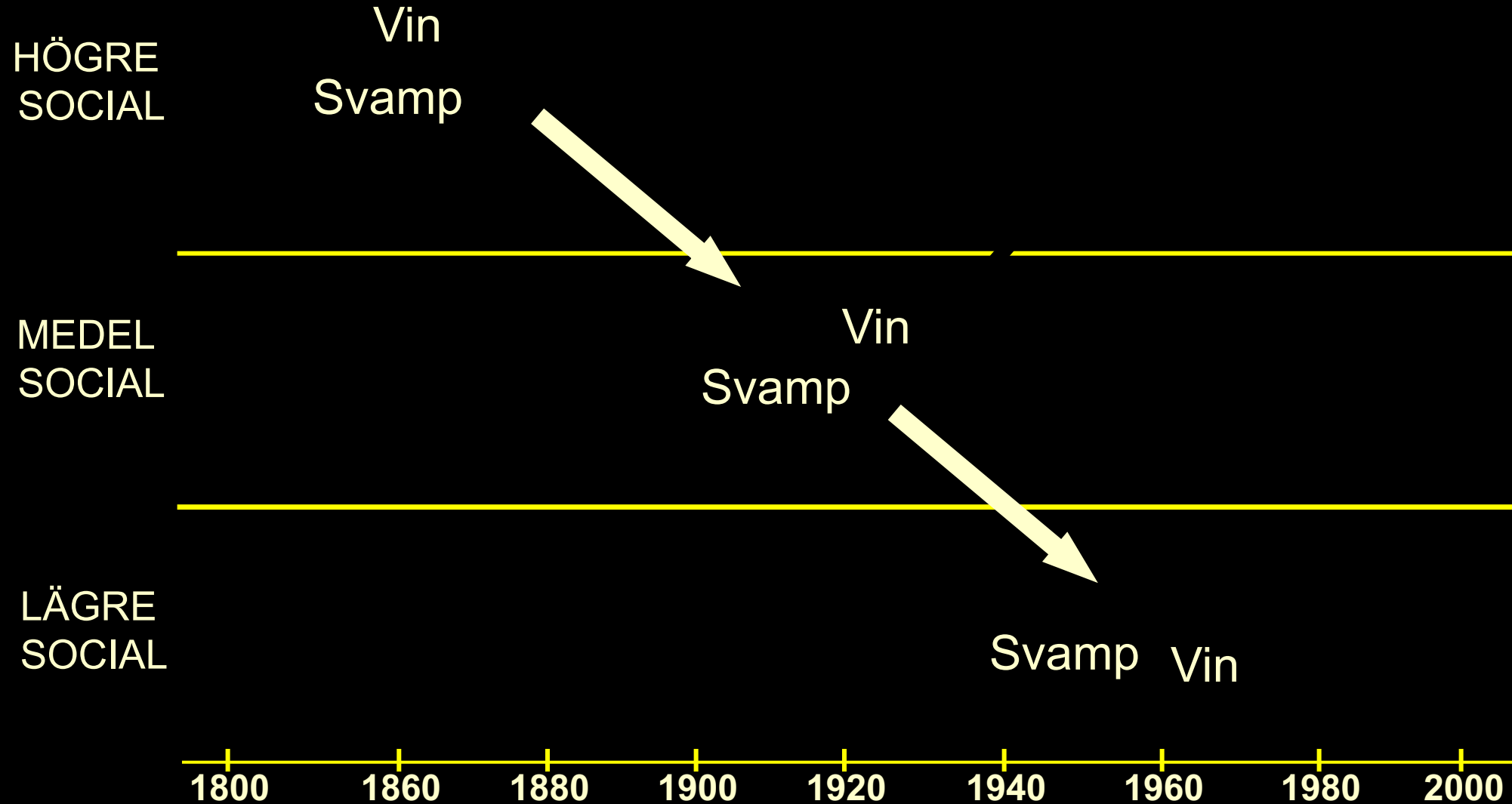
Hållbart och klimatsmart att dricka "Oat Smoothie"? – Efter en provsmakning på gatorna i Göteborg 2019

**Faktorer som människor
använder för att välja att
äta på ett nytt sätt**

Matkultur uttrycker klass men sipprar inte ned från högre samhällsklasser till lägre – Inte "gesunkenes kulturgut"

Matkultur rör sig inte genom spridning – Matvanor kan inte spridas från en kultur till en annan – De här polska pirogerna är stendöda, och vill jag äta dem får jag själv föra dem till munnen

Inte genom invandrares påverkan – Den normativa majoritets-matkulturen förändras inte av invandrare

- Personer födda i Syrien, Finland, Irak och Polen utgör 25 procent av samtliga utrikes födda i Sverige (SCB 2017)

Blästadsskolan	
Vecka 47	
Måndag 2023-11-20	Varmkorv, potatismos Stekt sill, potatismos, lingon Sojakorv, potatismos
Tisdag 2023-11-21	Mexigryta, ris Broccoligratäng Vegochilli, topping, ris
Onsdag 2023-11-22	Sejnuggets, klyftpotatis, remouladsås Blomkålssoppa, pålägg Vegobiff, remouladsås, klyftpotatis
Torsdag 2023-11-23	Cowboysoppa med majs, pålägg Pastagrätäng Vegetarisk cowboysoppa, pålägg
Fredag 2023-11-24	Potatisgratäng med rökt skinka Kycklinggryta med champinjoner, ris, syltlök Potatisgratäng med keso och spenat

Linköpingskola hösten 2023 – Inga syriska, finska, irakiska och polska maträtter i skolmatsedeln

Stockholm city 2019 – Sällan eller aldrig syriska, finska, irakiska och polska maträtter på restaurang 17/40

Människor som du och jag skapar i stället vår matkultur ur våra intentioner, avsikter, politiska ideal och genom upptagning s.k.

Ackulturation

Ackulturation – Den här tallriken har tömts genom att människorna runt bordet gjort egna och socialt vinstmaximerande val av att äta mat de ställer upp på och som gruppen gillar

Ackulturation - Kurdisk-muslimsk julaftonsmåltid i Botkyrka, 2003, med svenska fläskrätter – Piquerad julskinka, prinskorv, rödbetssallad, köttbullar, lasagne med mera

Motstridiga matkulturer - Ackulturation för med sig att människor är del av flera matkulturer samtidigt

- **Egenbestämd matkultur** - Ålder, kön (närlingsbehov), genus (socialt kön), civilstånd, etnicitet, yrke, social position, politisk uppfattning, ekonomisk situation, utbildning & klass, fysisk & psykisk hälsa – Matkulturella förebilder är amerikansk, brittisk och fransk matkultur
- **Andras bestämmande över din matkultur** - Föräldrar, skolmatsalen, partner, kostpolicy på jobbet, all inclusive-resa osv
- **När en vetenskaplig enkät genomförs** – I vilken roll svarar informanten då? En av ovan? Eller i eget genomsnitt? Eller på det sätt som ger högst social status?

Begränsning av ackulturationens frihet - EUs skydd för livsmedel som inte ska namn- och tillverkningsförändras utan bibehållas som de är

Löjrom
(Norrbotten
och Väner)

Upplandskubb
(Uppland)

Sveciaost
(Sverige)

Bruna bönor
(Öland)

Skrädmjöl
(Värmland)

Spettekaka
(Skåne)

Wrångebäckost
(Västergötland)

Att få människor att frivilligt äta hållbart och klimatnyttigt kan endast ske genom ackulturation = Deras eget val. Annars gäller tvång

Surströmming på knäckebröd. Är den en bra tvångsmaträtt med klimatnytta? – Minnesota 2015

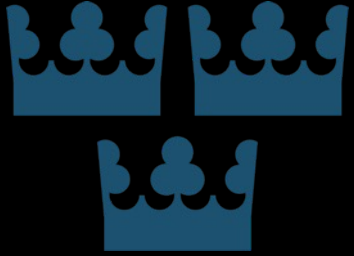
Det var en bakgrund

**Nu över till några exempel på hur
politiska dokument ser på individens
ätande som en del av
hållbarhetsomställningen**

Medvetenhet om matkulturens betydelse för minoriteter gör att den inte kan pekas ut för omställningen – Konflikt mellan matkulturens A- och B lag (FN Food Systems Sum 23 sep 2021)

- -Ursprungsbefolkningarnas och de inhemska folkgruppernas (indigenous people) matkultur viktigt att vara uppmärksam på i en klimatförändrad värld (FNs generalsekr Antonio Guterres)
- -Traditionell matkultur som en viktig sak att ha med i helhetsbilden av matsystemet (Mario Draghi, premiärmin Italien)
- -Inkludera maoribefolkningen som sådan i både livsmedelsproduktionen och på livsmedelsmarknaden (Jacinda Ardern, premiämin Nya Zeeland)
- Livsmedelssystemen har en positiv påverkan på människans möjligheter att ekonomiskt försörja sig, skapa ett socialt sammanhang och vara ett verktyg till att gestalta ett kulturellt uttryck och tillhörighet (Svenska FAO-kommittén, 2020)

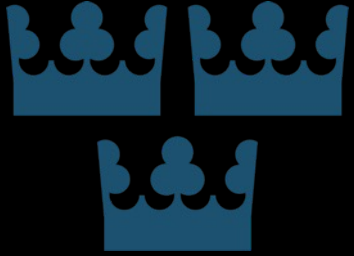
Samtidens politik – Utsatta kulturer viktiga att skydda men majoritetens kultur kan ändras som man tycker

- Matkultur - Viktig aspekt för konsumentens valmöjligheter och för livsmedelsexporten (Livsmedelsstrategin 2016)
- FN – Viktigt skydda minoriteters matkultur i hållbarhetsomställningen
- Samisk matkultur ses som levande och samiska kvinnor är dess kunskapsbärare (Livsmedelsstrategin 2016) – Känner svensk-etniska kvinnor sig som kunskapsbärare för sin kultur?
- FN/UNESCO (Culinary Traditions som fransk matkultur och turkisk bröllopsmat) – Inga svenska matarv föreslagna
- Synsättet med ett skydd för majoritetens matkultur skaver, men i analysen av minoriteterna lyfts matkultur fram som viktigt

Hur får vi fler att omfamna Delicatos dammsugare? 2018 26/40

**Regeringen har en ekonomisk syn på människor i hållbarhetsfrågan,
sällan medborgare - Ur "En färdväg för hållbara livsmedelssystem" inför
FNs Food Systems Summit 23 sep 2021**

- Förberedelse - Dialog mellan 650 personer från myndigheter, akademi, kvinnogrupper och personer över 30 års ålder
- Tema: Ansvar och styrning om hållbarhet - Konsument vs dagligvaruhandel
- "Samtidigt konstateras att ansvaret inte kan läggas på konsumentledet utan att regelverk och andra incitament som styr utbud är viktiga, såväl som t.ex. sociala normer" (Regeringen 2021:10)

Förnuft och intellektuellt reflekterande – Milt och vädjande myndighetstilltal om klimat- och hållbarhetsfrågor

- Jordbruksverket "Projekt Hållbart!" under åren 2016-18 i syfte att lyfta vad konsumenterna "kan tänka på för att skapa en mer hållbar utveckling"
- Medborgarna har god förmåga att ta till sig information på förpackningar om klimatvänlighet men också geografiskt ursprung och omsätta de iakttagelserna till aktiva val.

Rådet är: "Läs på och leta själv efter pålitlig information om livsmedel!"

- Människor som gör matval kallas för "konsumenter" (Jordbruksverket 2018)
- Inkluderande och generellt vi-tilltal: "Vad vi som konsumenter kan göra för att skapa en mer hållbar utveckling"
- Men förändring 2021 - Jordbruksverket konstaterar att normer, värderingar och "influencers" har betydelse för livsmedelsvalen, samt att konsumenterna (ej medborgare) "har olika förutsättningar att göra medvetna val som bidrar till ökad hållbarhet"

EU rör sig i riktning bort från den förnuftige konsumenten till den medborgare som lever i gemenskap och kultur

- "Konsumentpolitiken ska hjälpa konsumenterna att fatta välgrundade beslut och spela en aktiv roll i den gröna omställningen" (EUs tillväxtstrategi, 2019)
- "Utbilda och göra konsumenter delaktiga" i jordbruksproduktionens villkor för att de ska förstå hur högre kvalitetslivsmedel kommer till och sedan välja rätt slags livsmedel utifrån sitt förnuft (EU-rapport Standing Committee on Agricultural Research, 2019)
- "När samhället blir mer urbaniserat vill människor känna sig närmare maten" för då kommer människor "välja hållbart producerade livsmedel". Men också: "omställningen inte kan ske utan att människor ändrar sina kostvanor." (EUs "A farm to fork strategy" (2020)
- "Food must be viewed more as a common good rather than as a consumer good, as has been the tendency in the past" (EUs rapport Uthålligt livsmedelssystem, 2020)

Klass- och ekonomiska villkor - Allt viktigare för analysen när mat pekas ut som ett verktyg för omställningen

- "Omställningen kan inte ske utan att människor ändrar sina kostvanor" men 7 % av EUs medborgare har inte råd med en måltid av god kvalitet samt är beroende av livsmedelsbistånd, samtidigt som övervikten ökar och livsmedel kastas (EU, A Farm to Fork Strategy, 2020)
- -Kvalitetsmat, näringsrik och väl sammansatt mat, är för många människor alltför dyrbar (Henrietta Fore, chef Unicef, FN Food Systems Summit 23 sep 2021)
- Klass-bias i vetenskapliga studier – Fler kvinnliga akademiker och yngre medelklasskvinnor vid universiteten deltar i undersökningar, än män och de med grund- och gymnasieskola

Kvinnor är mer positiva än män till olika vegetariskt ätandet, har ett näringsperspektiv på sitt matval. Urbana har högre tilltro till myndigheters råd om kost och hälsa, är rurala

Arbetsklass på universitet blir genom sin utbildning medelklass i matvärderingar

Politikens dilemma - Roligare att se framåt än bakåt och analysera varför människor beter sig som de gör

Kaffeflickorna (4 nov 2010)

Inställda elstödet (22 dec 2022)

Efter snökaoset E22:an i Skåne (4 jan 2024)

Slutsatser av det undersökta politiska materialet

- Generella gruppen "konsumenter" som ska åtgärda klimat- och hållbarhetsproblemen
- Ett kollektiv utan olikheter
- Klimat- och hållbarhetsproblemen systemorsakade – Åtgärdas därför med systeminsatser på kollektiv nivå
- En analytisk tankelapsus som Folkhälsomyndigheten noterat:
  - "Konsumenter betraktas som ett sista led i en kedja, inte det ursprungliga skälet till kedjan".
(Jordbruksverket, 2021:58)
- Men - Tendens till att livsmedel och matvanor analyseras mer som ett kulturuttryck för individer, även om minoriteter beskrivs ha en viktigare matkultur än majoriteten

Några exempel på hur vetenskapen ser på individens ätande som en del av hållbarhetsomställningen

Forskning görs på grupp utan individslutsatser – Intresse för skillnader i gruppvärderingar

- Människor med altruistiska och moraliska värderingar äter oftare en växtbaserad diet än, än människor med konservativa traditionsvärderingar
- Höginkomsttagare mer intresserade av förnuftspåståenden
- Preferens och gillande styr ätandet – Överkonsumtion av positiva påståenden
- Premiumvärden på produkter (ex djurvälstånd) viktigare i södra Europa än norra där det är hygienfaktor
- Alla väljer utifrån tillit till butiken

Livsmedel kan bära sociala stigmata i en grupp - Skapar tryck för att äta ohälsosam mat men också det omvända: inte välja det påstås som hälsosamt

Ingen konsumerar sin näring - Människors livsmedelsval är mer än konsumtion

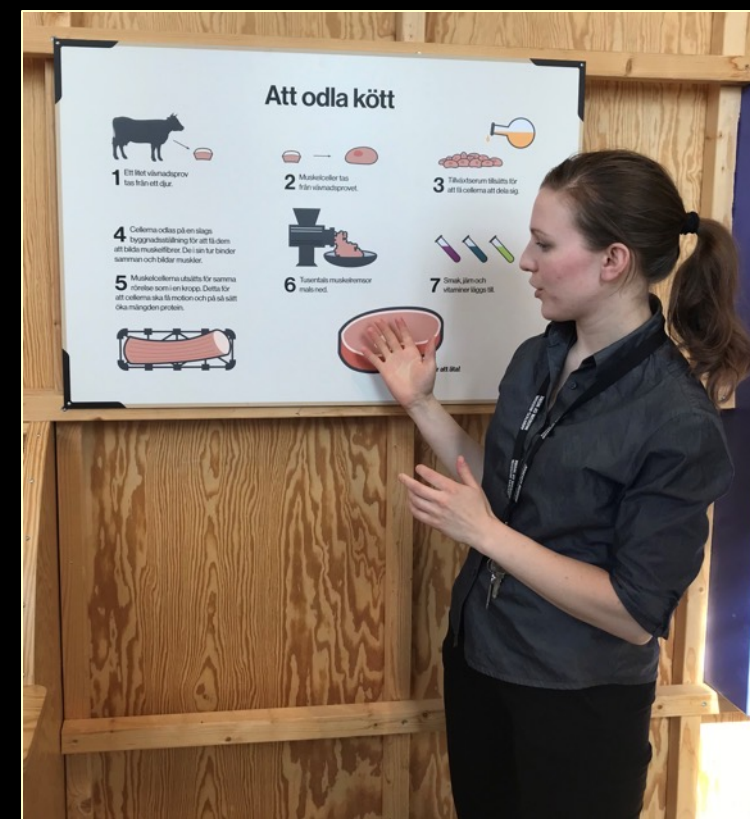
- WTP, Willingness to pay
- Ingen väljer det billigaste – Val efter ekonomiska resurser och relation till prisvärdhet i det sammanhang individen lever i
- WTP efter ålder, kön, inkomst, utbildning och enskilda preferenser
- WTP om livsmedelstypen har hög status i ditt sociala sammanhang, t.ex kaffe, vin, färska grönsaker från REKO-ringar osv

Slutsatser av det undersökta vetenskapliga materialet

- Låg specifikation på undersökningsdeltagare i matstudier
- Oftare generella personer (studenter, butiksbesökare osv) än ett specifikt urval av personer utifrån klasstillhörighet, familjesituation, politiska värderingar, religiös tankegrund, invandrare osv
- Men - Tendens till att livsmedel och matvanor analyseras lite mer som ett kulturuttryck för individen

Lär forskningen och politiken oss något nytt om vem som ska göra hållbarhetsjobbet när det kommer till maten?

- Alla eniga om att något behöver göras men oftare matens fel än ätarens
- Råvaror, livsmedel och mat pekas ut som ansvarigt för negativa klimatbelastningar. Men inte någons matkultur utan möjligen enstaka rätter (köttätande)
- "Konsumenten" är den vanligaste bestämningen på den människogrupp som ska göra det
- Det påtalas att kunskapen om livsmedelsystemet är för liten men vem som saknar kunskap framgår inte
- Kulturens betydelse för omställningen uppmärksammas lite mer än tidigare

Framtidsmat handlar oftast om råvaror –
Inte om den som ska stoppa
framtiden i munnen

Mina sju förslag till en hållbar livsmedelomställning

1. Medmänniskor som man vill nå tilltalar man som individer, inte som kollektiv
2. Lämna förslag som tar hänsyn till människors kulturella olikheter - Inte kollektiva och generella förslag som ett tänkt genomsnitt berörs av
3. Betrakta människans förnuft som en kulturell handling - Inte en objektiv naturvetenskaplig rationalitet
4. Se det ohållbara ätandet som lika logiskt att välja det hållbara
5. Uppmärksamma att konsumentstudier har ett besvärande bias genom urvalet av informanter
6. Kom på ett sätt att peka ut utan att vara utpekande
7. Kulturell olikhet är den mänskliga tillgången för det hållbara samhället, inte ett problem

Tack för att ni lyssnat!

Richard Tellström

070 265 20 89

richard.tellstrom @ telia.com

